द्वस्त्वस्ति पृथिवीमयम् । स भूर्लोकः समाख्यातो विस्तारोऽस्य मयोदितः" पृथिवीमयं पार्थिवम् । ततश्च शालग्रामस्य पात्राद्यस्थानेऽपि तीर्थत्वमतएव केवलभूमौ शालग्रामावस्थानं तीर्थाय मैथिलानां दुराचरणमेव । शङ्खलिखितौ "आहारं मैथुनं निद्रां सन्ध्याकाले विवर्ज्जयेत् । कर्म चाध्ययनञ्चैव तथा दानप्रतिग्रहौ" । स्मृतिः "गत्वा यद्दीयते दानं तदनन्तफलं स्मृतम् । सहस्रगुणमाहूय याचिते तु तदर्द्धकम्" । विष्णुधर्मोत्तरम् "सीदते द्विजमुख्याय योऽर्थिने न प्रयच्छति । सामर्थ्ये सति दुर्बुद्धिर्नरकायोपपद्यते" । यमः "आशां दत्त्वा ह्यदातारं दानकाले निषेधकम् । दत्त्वा सन्तप्यते यस्तु तमाहुर्ब्रह्मघातकम्" । मात्स्ये "अनित्यं जीवितं यस्मात् वसु चातीव चञ्चलम् । केशेष्विव गृहीतस्तु मृत्युना धर्ममाचरेत्" । भारते "एकां गां दशगुर्दद्याद्दश दद्याच्च गोशती । शतं सहस्रगुर्दद्यात् सहस्रं बहुगोधनः" । व्यासः "ग्रामादर्द्धमपि ग्राममर्थिभ्यः किन्न दीयते । इच्छानुरूपो विभवः कदा कस्य भविष्यति" । तथा "भुक्त्वा दानं न शस्यते" । अतएवाग्निपुराणम् "ग्रासमुष्टिं परगवे सान्नं दद्यात्तु यः सदा । अकृत्वा स्वयमाहारं स्वर्गलोकं स गच्छति" । देवलः "अपापरोगी धर्म्मात्मा दित्सुरव्यसनः शुचिः । अनिन्द्याजीवकर्म्मा च षड्भिर्दाता प्रशस्यते" अनिन्द्याजीवकर्मा अगर्हितजीवनोपायः । तथा "अपराबाधमक्लेशं प्रयत्नेनार्जितं धनम् । अल्पं वा विपुलं वापि देयमित्यभिधीयते" । अपराबाधं परपीड़ारहितम् अक्लेशं पात्रक्लेशाजनकम् । तथा "यत् यच्च दुर्लभं द्रव्यं यस्मिन् कालेऽपि वा पुनः । दानार्हौ देशकालौ तौ स्यातां श्रेष्ठौ न चान्यथा" देवलः "इष्टं दत्तमधीतं वा विनश्यत्यनुकीर्त्तनात् । श्लाघानुशोचनाभ्याञ्च भग्नतेजो विभिद्यते । तस्मादात्मकृतं पुण्यं वृथा न परिकीर्त्तयेत्" इष्टं यजनं अनुकीर्त्तनं कथनं श्लाघा प्रशंसा अनुशोचनं धनव्ययेन पश्चात्तापः । भग्नतेजः फलजननशक्तिहीनं वृथा रक्षादिप्रयोजन विना । देवलः "पात्रेभ्यो दीयते नित्यमनपेक्ष्य प्रयोजनम् । केवलं धर्मबुद्ध्या यत् धर्मदानं प्रचक्ष्यते" । प्रयोजनमिह लौकिकमभिहितम् । याज्ञवल्क्यः "न विद्यया केवलया तपसा वापि पात्रता । यत्र वृत्तमिमे चोभे तद्धि पात्रं प्रचक्ष्यते" । वृत्तमाचारः । विष्णुधर्म्मोत्तरे "पतनात् त्रायते यस्मात् पात्रं तस्मात् प्रचक्षते" । महाभारते "पात्राणामपि तत् पात्रं शूद्रान्नं यस्य नोदरे" । अत्र साक्षाच्छूद्रदत्तघृततण्डुलाद्यनुपयोगीति दानसागरः । शूद्रस्वत्वाश्रयान्नाभोजीति रत्नाकरः । वस्तुतस्तु मुमूर्षुप्रकरणाभिहितशूद्रान्नानुपयोगीत्यर्थः । याज्ञवल्क्यः "दातव्यं प्रत्यहं पात्रे निमित्तेषु विशेषतः" । निमित्तेषु गङ्गातीरादिसंक्रान्त्यादिषु । वृद्धमनुः "सहस्रगुणितं दानं भवेद्दत्तं युगादिषु । कर्म श्राद्धादिकञ्चैव तथा मन्वन्तरादिषु" । विवादचिन्तामणौ वशिष्ठः "शुक्रशोणितसम्भवः पुत्रो मातापितृनिमित्तकः । तस्य प्रदानविक्रयपरित्यागे तु मातापितरौ प्रभवतः नत्वेकं पुत्रं दद्यात् प्रतिगृह्णीयात् वा स हि सन्तानाय पूर्वेषामिति" । कात्यायनः "विक्रयञ्चैव दानञ्च न नेयाः स्युरनिच्छवः । दाराः पुत्राश्च सर्वस्वमात्मन्येव तु योजयेत् । आपत्काले तु कर्त्तव्यं दानं विक्रय एव च । अन्यथा न प्रवर्त्तेत इति शास्त्रार्थनिश्चयः" । एवं भरणासामर्थ्य एव परित्यागः । मनुः "सप्त वित्तागमाधर्म्या दायो लाभः क्रयो जयः । प्रयोगः कर्मयोगश्च सत्प्रतिग्रह एव च" । दायोऽन्वयागतः लाभो निध्यादेः । जयः संग्रामादेः । प्रयोगः कुशीटं, कर्मयोगः कृषिवाणिज्यपुत्रकन्यादि । वृहस्पतिः "कुटुम्बभक्तवसनाद्देयं यदतिरिच्यते । मध्वास्वादो विषं पश्चाद्दातुर्धर्म्मोऽन्यथा भवेत्" । कीर्त्तिनरकाभ्यामित्यर्थः । अस्यापवादमाह स एव "कुटुम्बं पीड़यित्वा तु ब्राह्मणाय महात्मने । दातव्यं भिक्षवे चान्नमात्मनोभूतिमिच्छता" । अतएव भविष्यपुराणे "स्वल्पे महति वा तुल्यं फलमाद्यदरिद्रयोः" । विष्णुधर्मोत्तरे "यस्योपयोगि यद्द्रव्यं देयं तस्मै च तद्भवेत्" । हारीतः "तामसेन तु द्रव्येण ऋत्विग्भिस्तामसैस्तथा । तामसं भावमास्थाय तामसो यज्ञ उच्यते । तामसेन तु यज्ञेन दानेन तपसा तथा । निरये जन्म चेदाहुर्वृद्धिं विद्याच्च तामसीम्" । तामसी वृद्धिर्म्लेच्छाधिपत्यरूपा इति रत्नाकरः । "राजसेन तु द्रव्येण ऋत्विग्भी राजसैस्तथा । राजसं भावमास्थाय राजसो यज्ञ उच्यते । राजसेन तु यज्ञेन दानेन तपसा तथा । निरयस्वर्गयोर्जन्म क्रूरराज्यं श्रिया युतम् । सात्विकेन तु द्रव्येण ऋत्विग्भिः सात्विकैस्तथा । सात्विकं भावमास्थाय सात्विको यज्ञ उच्यते । सात्विकेन तु यज्ञेन दानेन तपसा